

چکیده مقالات همایش ملی سیراف

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده مقالات همایش ملی میراث فرهنگی و هنری سیراف در پهنه خلیج فارس

دیبر علمی

محمد اسماعیل اسمعیلی جلودار
(دانشیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران)

اداره کل استان و شهر

انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

پژوهشکده هنر

هنرستان

اندازه‌گیری ترکیبات عنصری شیشه‌های اسلامی به دست آمده از سیراف: نمونه‌های کاوش وایت هاوس در مخزن موزه ملی ایران*

داود آقا علی گل^۱

محمد اسماعیل اسمعیلی جلودار^۲

محمود مرادی^۳

مرضیه عرب کرمانی^۴

چکیده

سیراف یکی از بزرگ‌ترین محوطه‌های باستانی در سواحل جنوبی ایران است. در این محوطه تاریخی بین سال‌های ۱۹۶۶ تا ۱۹۷۳ م طی هفت فصل، کاوش‌های

* پژوهش حاضر با حمایت موزه ملی ایران و به عنوان یک پروژه تحقیقاتی برای ارائه در همایش ملی سیراف که با همکاری پژوهشگاه علوم و فنون هسته‌ای، پژوهشکده هنر فرهنگستان هنر، بخش مخزن موزه باستان‌شناسی و هنر دوران اسلامی موزه ملی ایران و انجمن علمی باستان‌شناسی ایران انجام شده که بدین وسیله از نهادهای یادشده در بالا کمال قدردانی و سپاس به عمل می‌آید.

۱. پژوهشگاه علوم و فنون هسته‌ای، پژوهشکده فیزیک و شتابگرها، آزمایشگاه واندوگراف، تهران، ایران؛

daghaaligol@aeoi.org.ir

۲. دانشیار گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران؛

jelodar@ut.ac.ir

۳. پژوهشگاه علوم و فنون هسته‌ای، پژوهشکده فیزیک و شتابگرها، آزمایشگاه واندوگراف، تهران، ایران؛

mmoradi@aeoi.org.ir

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد، گرایش باستان‌شناسی و هنر دوران اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران؛

marzikermani.mk@gmail.com

باستان‌شناسی گسترده‌ای توسط مؤسسه مطالعات ایران‌شناسی بریتانیا به سرپرستی دیوید وایت هاوس انجام شده است. در حال حاضر، اغلب مصنوعات شیشه‌ای و سایر یافته‌های کاوش‌های باستان‌شناسی در سیراف، در موزه بریتانیا و موزه ملی ایران (مخزن موزه ملی، بخش اسلامی) نگهداری می‌شود و تاکنون هیچ‌گونه مطالعات آزمایشگاهی و ریخت‌شناسی درباره آنها به انجام نرسیده است. در این پژوهش با همکاری موزه ملی ایران تعدادی از اشیای شیشه‌ای موجود در مخزن موزه ملی ایران که امکان نمونه‌برداری از آنها وجود داشته و از نوع مطالعاتی بودند، برای اندازه‌گیری ترکیبات عنصری نمونه‌برداری شدند و با استفاده از روش میکروپیکسی در آزمایشگاه واندوگراف پژوهشگاه علوم و فنون هسته‌ای آزمایش شدند. هدف از انجام این آزمایش‌ها این بود که با استفاده از آنالیز عنصری، مشخص شود برای ساخت مصنوعات شیشه‌ای محوطه تاریخی سیراف از چه مواد اولیه‌ای استفاده شده است. پرسش دیگر در این زمینه، بررسی تنوع منابع اولیه سیلیس و ماده‌گذارآور استفاده‌شده در فرایند ساخت این شیشه‌ها است. همچنین با استفاده از آنالیز عنصری به دنبال بررسی این موضوع بودیم که از چه عناصری به عنوان مواد رنگ‌زا و رنگ‌بر در این مصنوعات استفاده شده است.

کلیدواژه‌ها: شیشه‌های اسلامی، سیراف، آنالیز عنصری، میکروپیکسی، شیشه سیلیکا-سودا-آهک

واکاوای علل ماندگاری سیراف در تاریخ خلیج فارس

حمید اسدپور^۱

مجتبی محمدی^۲

چکیده

سیراف یکی از مهم‌ترین بنادر تاریخی ایران در خلیج فارس است که نقش بسیار زیادی در رشد و رونق این آبراهه ایفا کرده است. سیر تاریخی سیراف چه در دوران باستان و چه در دوران اسلامی نشان‌دهنده یک الگوی مدیریتی سیال است که با محور قرار دادن تجارت و دریانوردی به نهادینه کردن سایر گفتمان‌های موجود در درون خود می‌پردازد. این پژوهش در پی آن است که به علل و عوامل ماندگاری سیراف در تاریخ ایران و خلیج فارس بپردازد. پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی و مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ماندگاری دوام و بقای سیراف در حافظه جمعی ایرانیان و تاریخ خلیج فارس، ریشه در یک سلسله عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دارد که مدیریت پویا و نگاه تسامح‌طلبانه در طول زمان به آن ثبات می‌بخشید.

کلیدواژه‌ها: خلیج فارس، سیراف، دریانوردی، تجارت، اقتصاد دریایی

۱. استادیار گروه تاریخ دانشگاه خلیج فارس؛ asadpor@pgu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه خلیج فارس بوشهر؛ mm.mohammadi64@gmail.com

سنگ قبرهای سیراف در موزه‌های بریتانیا و فرانسه

کاظم امیدی^۱

چکیده

طی سال‌های ۱۲۶۹ و ۱۲۹۱ ش، همزمان با بازارگرمی در زمینه انتقال اشیای فرهنگی سرزمین ایران به موزه‌های دولت‌های اروپایی، دو عدد از سنگ قبرهای سیراف نیز از طریق راه دریایی به موزه‌های بریتانیا و لوور انتقال داده شد. گزارش‌های ارائه شده از سیراف و نمایش این سنگ قبرها در این موزه‌ها، زمینه‌ساز بازدید مسافران و حتی متعاقباً حضور باستان‌شناسان اروپایی از آنجا شد. این سنگ قبرها به دلیل اینکه از نخستین نمونه سنگ قبرهای صندوقی به شمار می‌روند و هر دو مورد با ذکر نام متوفی و تاریخ وفات همراه هستند، بررسی و مطالعه آنها می‌تواند زوایای بیشتری از نام و نشان افراد متوفی، سبک و اشاعه الگوی ساخت این سنگ قبرها ارائه دهد. این تحقیق کوتاه که قصد معرفی و بررسی آنها را دارد، در پایان پیشنهاد می‌کند که باتوجه به اینکه سنگ قبرهای سیراف بدون اجازه دولت وقت از ایران خارج شده‌اند، تلاش شود تا از طریق دیپلماسی فرهنگی به کشور برگردانده شوند.

کلیدواژه‌ها: خلیج فارس، سیراف، دره لیر، اشیای فرهنگی، سنگ قبر صندوقی

همسانی و تفاوت در معماری مساجد سیراف

علیرضا انیسی^۱

چکیده

سیراف، شهر و بندری تاریخی است که شهرت دریانوردی ایرانیان در خلیج فارس، از دوره ساسانی تا اواخر دوره سلجوقی، وام‌دار آن است. این شهر، مکانی مهم از نظر اقتصادی و فرهنگی است؛ زیرا اولاً مرکز تجارت کالا در جنوب ایران بوده و نقش مهمی در توسعه تجارت ایفا می‌کرده است. ثانیاً، از نظر فرهنگی این بندر در معرفی ایران و فرهنگ ایرانیان به سایر نقاط از جمله جنوب شبه قاره هند و شمال قاره آفریقا سهم به‌سزایی داشته است. بدیهی است چنین مکانی که پذیرای فعالیت‌های متنوع و گوناگونی بوده، می‌بایست از فضاهای خاص معماری و شهری برخوردار باشد تا بتواند نقش خود را به درستی ایفا نماید. نتایج هفت فصل حفاری هیئت انگلیسی در بازه زمانی ۱۹۶۶ تا ۱۹۷۲ م، نتایج قابل توجهی را درباره تحولات معماری و شهرسازی این شهر نشان داد که در قالب گزارشی مستقل به چاپ رسیده است. مقاله حاضر عمدتاً به مسجد جامع سیراف در دوره‌های مختلف اختصاص دارد و تلاش می‌کند تا براساس یافته‌های باستان‌شناسی و داده‌های ارائه شده در گزارش کاوش سیراف، به تحلیل مسجد جامع بپردازد. همچنین، نتایج حفاری مرتبط با مساجد کوچک در نقاط مختلف سیراف بررسی شده است. نکته مهم و قابل توجه تفاوت الگوی ساخت مسجد جامع - که بر ساحل خلیج فارس قرار دارد

۱. دانشیار پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری؛ Anisi61@yahoo.co.uk

- با سایر مساجد کوچک شهر سیراف است. بدین معنی که مسجد جامع به شیوه مساجد قرون اولیه اسلامی، که در سایر نقاط مرکزی ایران نیز وجود دارند، ساخته شده است. در حالی که مساجد کوچک در محلات شهر سیراف الگویی متفاوت دارند که احتمالاً بومی بوده است. طرح معماری این مساجد کوچک حتی با مساجد نقاط مرکزی ایران متفاوت است.

کلیدواژه‌ها: سیراف، مسجد جامع، معماری، باستان‌شناسی

مطالعه نقوش گیاهی گچ‌بری‌های سیراف با تأثیرپذیری آن از دوره ساسانی؛ مطالعه موردی: گچ‌بری‌های بیشاپور

الهه پنجه‌باشی^۱

زینب محمدجانی دیوکلائی^۲

چکیده

نقش مایه‌های گیاهی در گچ‌بری‌های به دست آمده از کاخ‌های ساسانی به وفور به چشم می‌خورد؛ این نقوش گیاهی که انتزاعی از طبیعت هستند، با هدفی تزیینی و نمادین، اجرامی شده‌اند. پیشرفت‌های تجاری و اقتصادی در بندر باستانی سیراف در زمان ساسانی موجب شد که طرح‌های استفاده شده در گچ‌بری‌های ساسانی، به سیراف نیز راه پیدا کند؛ بنابراین نقوش گیاهی در گچ‌بری‌های سیراف، با کمی تغییر، همانند نقوش ساسانی اجرا شد. گچ‌بری‌های سیراف همانند گچ‌بری‌های ساسانی، رویکردی نمادگرایانه و طبیعت‌پردازانه دارد و هنرمند با نگاهی کاملاً ناتورالیستی به اجرای این نقوش گیاهی پرداخته است. هدف پژوهش حاضر بررسی نقوش گیاهی گچ‌بری‌های سیراف و مقایسه و تطبیق آن با نقوش گیاهی گچ‌بری‌های بیشاپور است. سؤال این پژوهش به این شرح است: چه شباهت‌ها و

۱. دانشیار گروه نقاشی، دانشکده هنر، دانشگاه الزهراء(س)، تهران، ایران؛ e.panjebashi@alzahra.ac.ir

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد نقاشی، دانشکده هنر، دانشگاه الزهراء(س)، تهران، ایران؛

parastoomohammadjani@yahoo.com

تفاوت‌هایی بین گچ‌بری‌های گیاهی سیراف و بیشاپور وجود دارد؟ روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای-اسنادی است. این پژوهش درصدد اثبات این فرضیه است که نقوش گیاهی گچ‌بری‌های سیراف قویاً و به‌طور قابل ملاحظه‌ای از گچ‌بری‌های ساسانی، خصوصاً گچ‌بری‌های بیشاپور، تأثیر پذیرفته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که نقش برگ کنگر، میوه کاج، درخت سرو و نخل در گچ‌بری‌های سیراف و بیشاپور مشترک است. از بین نقوشی که نام برده شد، نقش برگ کنگر بیشتر از نقوش دیگر، در گچ‌بری‌های هر دو شهر به هم شباهت دارد. عموماً نقوش با تکرار فرم و ترکیب بندی قرینه اجرا شده است.

کلیدواژه‌ها: ساسانی، بیشاپور، سیراف، گچ‌بری، نقوش گیاهی

تأثیر عناصر ایرانی - عربی مشترك بر ظروف شیشه‌ای و کوزه‌های سفالی لعاب‌دار مربوط به سیراف دوره ساسانی

الهه پنجه‌باشی^۱

نگار نجیبی^۲

چکیده

بر طبق شواهد پرونده‌های باستان‌شناسی متعلق به دوره ساسانی و اوایل اسلام، تجارت ظروف شیشه‌ای و سفالی لعاب‌دار در دوره ساسانی از منطقه خاورمیانه و غرب اقیانوس هند، به منتهی الیه شرقی جهان قدیم تا مجمع‌الجزایر ژاپن، از طریق سیراف صورت می‌گرفته است. کوزه‌های TURQ نشان‌دهنده اولین و تنها نمونه‌های شناخته شده صادرات سفال از خاورمیانه به شرق آسیا، از دوره ساسانی، است. در مطالعاتی که صورت گرفته غالباً بر تأثیر هنر آسیای شرقی تأکید شده است و نقش عناصر ایرانی - عربی نادیده گرفته شده است. هدف از نوشتن این مقاله، مطالعه تأثیر عناصر ایرانی - عربی بر ظروف شیشه‌ای و سفالی لعاب‌دار سیراف در دوره ساسانی است. در این مقاله با ارائه طرح کلی از محصولات ظروف شیشه‌ای و سفالی لعاب‌دار رایج دوره ساسانی در این منطقه، پاسخ این پرسش داده می‌شود: عناصر ایرانی - عربی چه تأثیراتی در تزیینات ظروف شیشه‌ای و سفالی

۱. دانشیار گروه نقاشی، دانشکده هنر، دانشگاه الزهراء^(س)، تهران، ایران؛ e.panjebashi@alzahra.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه الزهراء^(س)، تهران، ایران؛ negar.najibi@gmail.com

لعاب دار مربوط به سیراف دوره ساسانی داشته‌اند؟ روش تحقیق به کار گرفته شده، تاریخی - تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات، از نوع اسنادی و کتابخانه‌ای است. این تحقیق نشان می‌دهد که اغلب ظروف شیشه‌ای و سفالی لعاب دار، دارای دسته‌ای همراه با گیره انگشت شست هستند و غالباً بدنه با نقوش تزیینی آرابسک هندسی و خوشه انگور پوشیده شده که جنبه نمادین دارند و دهانه آنها به شکل گرد است و بیشتر به عناصر ایرانی - عربی تأکید شده است. بر اساس رنگ و تکنیک لعاب قطعات شکسته محصولات کشف شده در سیراف مشخص شد که در نقوش ظروف شیشه‌ای و سفالی لعاب دار از کبالت آبی استفاده شده که در شهر بصره کشف شده است. بنابراین نقش عناصر ایرانی - عربی مشترکی همچون برجسته‌کاری و کنده‌کاری در تولید ظروف شیشه‌ای و سفالی لعاب دار مربوط به سیراف نادیده گرفته شده است.

کلیدواژه‌ها: ساسانی، سیراف، ظروف سفالی لعاب دار، ظروف شیشه‌ای، عناصر ایرانی - عربی

زمین باستان‌شناسی و منابع آب سیراف

سید محی‌الدین جعفری^۱

چکیده

یکی از آثار فرهنگی و تاریخی منحصربه‌فرد در سیراف، گودال‌های دست‌کند و حوضچه‌های استحصال آب است که در این مقاله مورد تفحص و تحقیق ژرف قرار گرفته است. عظمت و شگفتی این سازه‌ها، ناشی از هوشمندی مردمان سیراف و دانش منحصربه‌فرد ایشان در علوم زمین، هیدرولوژی و کنترل و هدایت سیال آب است که در دگرجای ایران به این گستردگی، تمرکز و عظمت نمایان نیست. سازه‌های استحصال آب باران در بندر تاریخی سیراف، در واقع بر مدیریت منابع آب تأکید دارد که مشتمل بر حوضچه‌های استحصال آب، چاه‌های متعدد آب، سیل‌بند‌های متنوع و آب‌انبارهای مختلف است که در زمان بازندگی، یکایک این سازه‌ها به نحو مطلوبی در جمع‌آوری آب‌های نازله و رواناب عمل می‌نمایند. دو نکته اساسی و مهم که در این مقاله مورد توجه قرار گرفته، کاربرد ثانویه این حوضچه‌ها به عنوان قبور تاریخی - هر چند بسیار اندک - و چگونگی اجرای این کاربری متأخر برای ممانعت از آلودگی رواناب‌ها و آب‌های نفوذی است. همچنین با استفاده از عکس‌های هوایی به مقیاس ۱:۳۰۰۰، نسبت به شمارش دقیق تعداد سازه‌های آبی اعم از چاه‌ها و حوضچه‌ها اقدام شده و علت‌کننده‌کاری دست‌کنده‌های سیراف برای احداث سازه‌های آبی نیز مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته است. در مطالعه

زمین‌باستان‌شناسی سیراف با بهره‌گیری از علوم زمین از جمله زمین‌شناسی، هیدرولوژی، کانی‌شناسی، ژئوفیزیک و لرزه‌شناسی می‌توان اطلاعات ذی‌قیمتی را در خصوص بندر تاریخی سیراف و شیوه تأمین آب به دست آورد و حتی به دلایل و چگونگی افول اجتماعی سیراف تحت تأثیر رخداد‌های طبیعی پرداخت و این علوم در همراهی با مطالعات باستان‌شناسان و موزه‌خانه می‌تواند به یافته‌های نوین در تاریخ ارزشمند سیراف منجر شود.

کلیدواژه‌ها: زمین‌باستان‌شناسی، دست‌کند، سیراف، سازه استحصال آب، قبور تاریخی

نگاهی نوبر میراث فرهنگ ناملموس پزشکی سیراف

سید ابوالحسن حسینی^۱

مسعود محمدی^۲

چکیده

خلیج فارس از کهن‌ترین مناطق جهان است که آثار باستانی اش گواه بر وجود تمدن در قرن‌ها قبل از میلاد و حتی دوره ایلامی است. این خلیج برای تمامی حکومت‌ها و دولت‌ها با اهمیت بوده است. از بنادر قدیمی آن بندر سیراف است. بندری کهن که بازرگانان و دریانوردان این شهر به سفرهای دور و دراز همچون آفریقا، چین، هند و دیگر اقصی نقاط جهان می‌رفته‌اند. از ویژگی‌های تاریخی بندر سیراف، غیر از تجارت دریایی و دریانوردی، گسترش دانش پزشکی در پهنه ایران زمین و نقش برجسته آن در انتقال دانش پزشکی هند و سایر بلاد به ایران است. بازرگانی دریایی در سیراف، به‌ویژه در دوران آل بویه، به دلیل تجارت اقلام دارویی؛ آن‌قدر زیاد بوده که به عنوان خزانه دولت دیلیمان محسوب می‌شده است. بنابراین کالاهای دارویی اهمیت زیادی در اقتصاد پُررُزق و برق سیراف داشته که توانسته در کنار دیگر کالاهای گران‌قیمتی همچون ابریشم، اسب، مواد غذایی و حتی تجارت برده؛

۱. دانش‌آموخته سطح سه حوزه علمی و دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات خلیج فارس، دانشگاه خلیج

فارس، بوشهر، ایران؛ sah30663@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران؛

masoodmohamdi70@gmail.com

خود را جای دهد و حتی خزینۀ دولت شود. مقاله برآن است که به روش توصیفی - تحلیلی، با نگرشی جدید به میراث فرهنگ ناملموس پزشکی سیراف پردازد و با نگاهی نو این میراث معنوی را واکاوی کند. در این مقاله تلاش شده به دو سؤال اساسی پاسخ داده شود: ۱. رویکرد مکتب پزشکی سیراف چگونه است و به چند بخش تقسیم می‌شود؟؛ ۲. مکتب پزشکی سیراف چه تأثیری در علم پزشکی بر جای گذارده است؟ یافته‌ها نشان می‌دهد که سلیمان سیرافی در سفرنامه‌اش بارها از اطلاعات دارویی مناطق مختلف سخن گفته است. او در رهنامه‌اش چگونگی تهیهٔ مشک تبتی و دیگر مسائل پزشکی - به ویژه سازمان پزشکی در چین و هند - را بیان کرده است. بندر سیراف چه پیش از اسلام و چه در تمدن اسلامی مسیر مهمی برای گذر طب به داخل بوده است و از طریق بازرگانان ایرانی و کشتی‌های اقیانوسی هندیان و چینی‌ها که در سیراف پهلو می‌گرفتند کتب طبی، داروهای گیاهی و اندیشه‌های مکتب انتقال می‌یافت. پزشکی سیراف را باید به دو بخش تقسیم کرد: اول: نقش و جایگاه سیراف در عبور داروهای پزشکی و دانش پزشکی؛ دوم: گیاهان دارویی و پزشکانی که از خود سیراف برخاسته‌اند.

کلیدواژه‌ها: میراث ناملموس پزشکی سیراف، ترانزیت دارو، دانش پزشکی

بندر سیراف، مرکز تبادل دانش و فرهنگ

گالیا حق پرست^۱

چکیده

سیراف بندری تاریخی، همواره نامش با خلیج فارس همراه بوده است و جایگاه و نقش مهم آن در تجارت و توسعه ایران، به خصوص بندر بوشهر، در طول تاریخ بر مورخان پر واضح است. سیراف به دلیل موقعیت استراتژیکش تا قبل از ترقی کیش، فعال‌ترین بندر مشرق‌زمین و دروازه چین محسوب می‌شد. دلایل عمده‌ای که می‌توان برای رونق و توسعه حکومت‌های پادشاهی قبل از اسلام در سیراف ذکر کرد: امنیت در تجارت؛ وجود لنگرگاه امن برای پهلوگیری کشتی و استقرار در کنار ساحل و امنیت راه‌هایی که به کران، دارابجرد، نجیرم، شیراز و فیروزآباد ختم می‌شد. این‌ها سبب شده بود که اقوام مختلف با ادیان متفاوتی مانند زرتشتیان، مسیحیان، یهودیان و... به تبادل افکار، فرهنگ، کالا و مذهب در آن بپردازند. بندر سیراف یکی از مراکز جذب مهم فرهنگ بود که عمده‌تأ حاصل مرادوات تجاری داخلی و خارجی در منطقه محسوب می‌شد. این پژوهش در پی آن است تا به نقش مهم بندر سیراف در ترویج مناسبات فرهنگی بپردازد. پژوهش به روش کتابخانه‌ای و با روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان‌دهنده نقش مهم مرادوات

۱. کارشناس ارشد فرهنگ و زبان‌های باستان: ghghparast@yahoo.com

تجاری در جذب نخبگان بومی، محلی و منطقه‌ای است که هر کدام از این گروه‌ها مروج فرهنگی خاص بودند و در رشد و رونق سیراف طی قرون متمادی تأثیرگذار بوده‌اند.

کلیدواژه‌ها: بندر سیراف، بوشهر، خلیج فارس، فرهنگ، چین، هندوستان

مطالعه تطبیقی گچ‌بری‌های مکشوفه از سیراف با تأکید بر نمونه‌های موجود در موزه بریتانیا

مرگان خانمرادی^۱

چکیده

سیراف در میان بنادر خلیج فارس، در دوران ساسانی و اسلامی، از اهمیت و جایگاه تجاری ویژه‌ای برخوردار بوده است. منابع برجای مانده از مورخان و جغرافی‌نویسان دوره اسلامی، از شهری ثروتمند و پررونق حکایت دارد. بررسی‌ها و کاوش‌های باستان‌شناسان خارجی و ایرانی، آگاهی‌های ارزشمندی از فضاهای شهری و معماری سیراف در اختیار پژوهشگران قرار داده است. گچ‌بری از جمله تزیینات وابسته به معماری است که از کاوش مسجد جامع و برخی از خانه‌های سیراف کشف شده است. برخی از قطعات گچ‌بری در موزه بریتانیا و موزه ملی ایران نگهداری می‌شود و برخی هم، به‌طور پراکنده، معرفی شده یا مورد پژوهش قرار گرفته است. ۱۰۲ قطعه گچ‌بری در موزه بریتانیا موجود است که بر تعداد کمی از آنها مطالعه صورت گرفته است. این پژوهش در پی مطالعه تطبیقی گچ‌بری‌های مکشوفه از بناهای مختلف این شهر مهم است و قصد دارد که با تمرکز بر نمونه‌های موجود در موزه بریتانیا، به سؤالاتی در خصوص تکنیک‌های ساخت و پرداخت گچ‌بری و

۱. استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران؛

گونه‌شناسی تزیینات گچ‌بری در سیراف پاسخ دهد. بررسی کلیه قطعات گچ‌بری مکشوفه از سیراف نشان می‌دهد که این گچ‌بری‌ها با استفاده از تکنیک‌های قالبی، کنده‌کاری و ترکیبی ساخته شده‌اند و از رنگ نیز برای زیباتر شدن برخی از قطعات استفاده شده است. نقش مایه‌های ایجادشده در چهار گونه هندسی، گیاهی، عناصر معماری و کتیبه جای دارند که با گچ‌بری‌های مکشوفه از سامرا، مسجد نائین، مسجد جامع اصفهان، چال ترخان، نیشابور، مسجد سیمره و غیره قابل مقایسه‌اند. همچنین برخی از نقش مایه‌های به‌کاررفته بر روی گچ‌بری‌های سیراف با گچ‌بری محوطه‌های اشکانی و ساسانی؛ همانند قلعه یزدگرد، آشور، بیشاپور، کیش و تیسفون شباهت دارد که بیانگر تداوم کاربرد اغلب نقش مایه‌ها از دوره اشکانی تا دوره اسلامی است.

کلیدواژه‌ها: سیراف، گچ‌بری، تکنیک، نقش مایه، موزه بریتانیا

تأثیر اقلیم بر فضای شهری سیراف در قرون اولیه اسلامی؛ مطالعه موردی: خانه‌های اعیانی

محدثه سوخته‌سرای^۱

نصرا... ابراهیمی^۲

چکیده

طراحی و ساخت فضاهای معماری همواره از طبیعت، اقلیم و موقعیت جغرافیایی تأثیر می‌پذیرد. این تأثیر را حتی در به‌کارگیری مصالح و مواد به‌کاررفته در ساخت بناهای معماری به‌وضوح می‌توان شاهد بود. شناخت و بررسی ویژگی‌های اقلیمی، زمینه‌ساز پی بردن به سازگاری انسان با محیط اطرافش در طول تاریخ است. در این رهگذر، شکل‌گیری شهرهای تاریخی در ایران و فرم معماری فضاهای شهری آن از قبیل ساختمان‌های مسکونی، مذهبی، عام‌المنفعه و نظامی همواره از عوامل محیطی و بسترهای جغرافیایی تأثیر پذیرفته‌اند. در این مقاله تلاش شده است تا به صورت موردی، تأثیر اقلیم را در برخی از فضاهای شهری بندر تاریخی سیراف، در صدر اسلام، تحلیل کنیم. این بندر، با وجود شرایط سخت محیطی و اقلیمی خلیج فارس، همواره در دوران ساسانی و قرون اولیه اسلامی مورد توجه بوده و شواهد معماری نشان از سابقه سکونت انسان در آن، همراه با آثاری درخشان، دارد. بناهای

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه تهران؛

mohadese.sookhtesarai557@yahoo.com

۲. دانش‌آموخته دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه تهران؛ nasrbi59@gmail.com

یادمانی و معماری برجای مانده از این شهر نشان می‌دهد که سیرافیان با تدابیر و خلاقیت‌های معمارانه، فضاهای شهری خود را به‌گونه‌ای طراحی کرده بودند تا با استفاده حداکثری از وزش باد و در امان ماندن از نور خورشید، شرایط زندگی را تسهیل کنند. هدف اصلی پژوهش حاضر آن است که با بررسی اقلیم سیراف به تأثیر اقلیم منطقه بر معماری و طراحی ساختمان‌های مسکونی سیراف با نام خانه‌های اعیانی، در قرون اولیه اسلامی، بپردازیم. در این تحقیق به دنبال پاسخ به این سؤال هستیم که چگونه شرایط اقلیمی و جغرافیایی بر معماری بناهای سیراف تأثیر گذاشته است. چارچوب نظری این تحقیق را می‌توان براساس تأثیر اقلیم بر معماری تاریخی بندر سیراف و تجزیه و تحلیل فضای باستان‌شناسی آن بیان کرد. روش تحقیق تحلیلی - توصیفی است و داده‌های تحقیق با بهره‌گیری از مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای جمع‌آوری و با استفاده از مدل‌های کامپیوتری، تحلیل شده است. نگارندگان مقاله براین باورند که فضاهای معماری قرون اولیه اسلامی شهر سیراف متأثر از اقلیم و موقعیت جغرافیایی بوده و معماران با در نظر داشتن عواملی همچون وضعیت تابش خورشید، جهت وزش بادها و موقعیت قرارگیری کوه و دریا، دست به ساخت بناهایی زده‌اند که بتوانند از پتانسیل منطقه‌ای و محیطی سیراف برای بهره‌برداری مناسب از این ابنیه بهره ببرند.

کلیدواژه‌ها: سیراف، اقلیم، معماری، قرون اولیه اسلامی، خانه‌های اعیانی

بندر سیراف، یکی از مراکز عمده تولید سفال گونه نقش کنده در گلابه در سده‌های نخستین اسلامی

میترا شاطری^۱

چکیده

زمانی که برای نخستین بار در پهنه جهان اسلام، زاره از کاوش‌های شهر کهن سامرا گونه‌ای از سفالینه را به دست آورد که آن را اسگرافیاتو نام نهاد، تصور نمی‌شد با کاوش‌های بعدی در محوطه‌های اسلامی، حجمی چنین زیاد از این گونه به دست آید. امروزه پژوهشگران دوران اسلامی به خوبی آگاه هستند که در محوطه‌های اسلامی مناطق مختلف، یکی از رایج‌ترین گونه‌ها، گونه نقش کنده در گلابه یا همان اسگرافیاتو است. در سده‌های نخستین پس از اسلام، عمده مراکز تولیدی سفالگری، همان مراکز پیش از اسلام بودند و آموزه‌ها و تجارب سفالگران پیش از اسلام، سهم عمده‌ای در پیشرفت و شکوفایی سفالگری داشت. مناطقی همچون جرجان، نیشابور، شوش و سیراف را می‌توان از جمله این مراکز دانست. مرکز تولیدی سیراف به عنوان بندرگاهی مهم و کهن، همچون پلی میان شرق و غرب، نقشی اساسی در تبادل اقلام فرهنگی هنری ایفا می‌کرد. درکنار اقلامی چون گوهرهای قیمتی، عاج، مروارید؛ موادی چون انواع سفال‌ها به‌ویژه سفال‌های نوع نقش کنده در گلابه نیز دیده می‌شود که حجم وسیع به‌دست آمده در کاوش‌های این مرکز، حاکی

۱. دانشیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه شهرکرد؛ Shateri.mitra@sku.ac.ir

از اهمیت این‌گونه است. پژوهش حاضر با هدف شفاف‌سازی پیشینه ساخت و تولید این‌گونه ارزشمند سفالی و شناخت هرچه بهتر جایگاه سیراف به عنوان یک مرکز عمده تولیدی در ایران سده های سوم و چهارم هجری درصدد پاسخگویی به این سؤالات است: سفال‌های نقش‌کننده در گلابه به دست آمده از سیراف از چه نوعی بوده و بیشتر در قالب چه فرم‌هایی و در چه بازه زمانی ساخته می‌شده است؟ داده‌های مورد استفاده در این پژوهش با روش یافته‌اندوزی کتابخانه‌ای و میدانی، و روش پژوهش نیز توصیفی-تحلیلی است. نتایج مطالعات نشان می‌دهد که بیشتر سفال‌های به دست آمده از سیراف، از نوع نقش‌کننده در گلابه همراه با لعاب پاشیده بوده که در سده های سوم و چهارم هجری تولید شده و ظروف عمدتاً در قالب فرم های باز، به‌ویژه کاسه و بشقاب و گاه بالبه‌های بیرون‌زده، ساخته شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: بندر سیراف، مطالعات باستان‌شناسی، سفال نقش‌کننده در گلابه، اسگرافیاتو

انتقال فرهنگ ایرانی - اسلامی در چین بر اساس مطالعه تطبیقی سنگ قبرهای موجود در بندر چوانجو در چین و بندر سیراف در ایران*

فاطمه شهیدی فر^۱

مهدی آذریان^۲

چکیده

دریا و دریانوردی همواره در طول تاریخ مورد توجه انسان بوده است و شاهراه‌های آبی در کنار شاهراه‌های خشکی، نقشی مهم در انتقال تجربیات، دانش، اندیشه، دین، فرهنگ و هنر میان جوامع مختلف داشته‌اند. این مهم در خلیج فارس، به ویژه از دوران تاریخی مورد توجه قرار گرفته است. اسناد تاریخی و باستان‌شناسی نشان از حضور ایلامیان، هخامنشیان، سلوکی‌ها، پارتیان و ساسانیان در این پهنه آبی و سرزمین‌های همجوار آن دارد و اوج رونق آن در اواخر دوره ساسانی و صدر اسلام رقم خورده است. ارتباط بازرگانان خلیج فارس از طریق دریای عمان، اقیانوس هند، اقیانوس آرام و دریای چین با بنادر سواحل دریای عمان، شبه قاره

*. مقاله حاضر برگرفته از بخشی از رساله کارشناسی ارشد نگارنده اول مقاله در دانشگاه تهران به راهنمایی دکتر محمد اسماعیل اسمعیلی جلودار است که بدین وسیله از ایشان کمال سپاس را داریم.

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه تهران؛ F_shahidifar@ut.ac.ir

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی از دانشگاه تربیت مدرس و کارشناس اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان بوشهر؛ mehdi.azarian2012@gmail.com

هند، شرق آفریقا و چین در این دوران رونق یافته و به اوج خود رسیده است. در این مقاله تلاش شده است این ارتباط و انتقال فرهنگی از طریق سنگ قبرهای برجای مانده در یکی از بنادر مهم چین به نام بندر چوانجو در جنوب شرقی این کشور مورد تحلیل قرار گیرد، چرا که چوانجو در یک بازه زمانی از دوران اسلامی، نمایانگر فرهنگ چینی آمیخته به تأثیرات فرهنگ ایرانی - اسلامی است. این مقاله به دنبال بررسی روند تأثیر فرهنگ اجتماعی ایرانی - اسلامی و فرهنگ مادی مسلمانان ایرانی در خانه (سرزمین مادری) به عنوان وطن اصلی و چگونگی انتقال و نفوذ آن در سرزمین‌هایی که با آن تجارت داشته‌اند (سواحل جنوبی چین) از طریق بررسی موردی شواهد مادی سنگ قبور در شهر ساحلی سیراف در ایران و چوانجو در چین است. این مقاله از نظر رویکرد تاریخی و از نظر روش تحلیل، مقایسه‌ای - تطبیقی است. شواهد سنگ قبور چوانجو نشان می‌دهد که اغلب این سنگ قبور متعلق به مسلمانان ایرانی بوده و این سنگ قبور نمونه‌های بارزی از فرهنگ پذیری را ارائه می‌دهد. سنگ قبرهای بندر سیراف تلفیقی از هنر ایرانی - اسلامی است که بازتاب آن در سنگ قبور مسلمانان ایرانی و چینی چوانجو قابل مشاهده است. بدین ترتیب، هنر ایرانی - اسلامی و ترکیب آن با هنر چینی در سنگ قبور چوانجو دیده می‌شود و نمونه‌های چوانجو، با هنر سنگ قبور سیراف قابل مقایسه است. بنابراین، بررسی فرهنگ مسلمانان و چگونگی انتقال آن از طریق سنگ قبور یافت شده در سیراف و چوانجو نشان می‌دهد یک فرهنگ انتقال یافته از ایران، چگونه در بستر محلی خود در چین پذیرفته و مورد توجه قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: چوانجو، سیراف، کتیبه، سنگ قبور، فرهنگ ایرانی اسلامی، چین

بازرگانی دریایی سیراف با شرق دور بر اساس مطالعه تطبیقی سفال‌های چینی مجموعه مخزن موزه ملی ایران

محمد کریم پور^۱

فاطمه شهیدی فر^۲

چکیده

بندر سیراف در سده‌های سوم و چهارم هجری به مرکز تجاری خلیج فارس تبدیل شد و کالاهای بسیاری به این بندر منتقل و سپس از آنجا به نواحی مرکزی ایران و عراق توزیع می‌شده است. همچنین تمامی کالاهای ارزشمند و نایاب چینی، هندی و آفریقایی مانند انواع ظروف چینی، ادویه‌های هندی و مهره‌ها و عاج‌های شرق آفریقا نیز به سیراف صادر می‌شده است. سیراف، مطابق گفته مورخان، از سده چهارم هجری به بعد در اوج شکوفایی خود قرار داشته و دریانوردان و بازرگانان این شهر با شرق دور، سیلان، هند، آفریقا و دیگر مراکز تجاری روابط بازرگانی داشته‌اند. در قرن پنجم هجری که بخشی از مردم و بازرگانان ساکن سیراف به دلایل طبیعی و سیاسی، سیراف را ترک کردند، این بندر دچار افول شد و مرکزیت تجاری خود را از دست داد. دلایلی همچون زلزله‌ای ویرانگر در قرن چهارم هجری و ضعف آل بویه در ایجاد امنیت در پس کرانه‌های سیراف و قدرت گرفتن ملوک شبانکاره، از

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی دانشگاه تهران، تهران، ایران؛

Mohamad.karimpour@ut.ac.ir

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی دانشگاه تهران، تهران، ایران؛ F_shahidifar@ut.ac.ir

جمله دلایل سقوط تجارت و اقتصاد دریایی سیراف بوده است. این بندر در دوران اوج سیراف به مرکز تجارت فرامنطقه‌ای با شرق دور، به‌ویژه چین، تبدیل شده بود. از آثار چینی‌ها در کرانه‌های خلیج فارس انواع ظروف سفالینه چینی است و در سیراف نیز شاهد ظهور گونه‌های سفال چانگشا و سلادن در دوران اوج رونق این بندر هستیم. هدف این مقاله معرفی این دو گونه سفالی یعنی سلادن و چانگشا و تحلیل ارتباط بازرگانی ایران و چین در دوران اسلامی بر اساس یافته‌های سفالین چانگشا و سلادن در بندر سیراف است. این مطالعه متکی بر مقایسه سفالینه‌های حاصل از کاوش‌های سیراف است که اکنون در مخزن موزه ملی ایران نگهداری می‌شوند. مطالعه سفال‌های گونه چانگشا در مخزن موزه ملی ایران نشان می‌دهد که این نمونه‌ها با سفال‌های چانگشای یافت‌شده از کشتی غرق شده بلیتونگ و بندر ماهرویان قابل مقایسه هستند و آنها را می‌توان به سده‌های نهم و دهم میلادی/سوم و چهارم هجری تاریخ‌گذاری کرد.

کلیدواژه‌ها: بندر سیراف، سفال اسلامی، سفال چینی، بازرگانی دریایی، سفال چانگشا، سفال سلادن

بررسی شبکه‌راه دارابگرد - سیراف بر اساس متون تاریخی و داده‌های باستان‌شناسی

یعقوب محمدی فر^۱

خدیجه غلامی^۲

چکیده

بندر سیراف یکی از مهم‌ترین بنادر کوره اردشیرخوره، در شبکه‌راه‌های ارتباطی به عنوان یک مرکز تجاری - اقتصادی است. سیراف با ارتباطات چندوجهی دارای اهمیت بسیاری برای شهربی فارس و دیگر مناطق بوده است. یکی از شبکه‌راه‌هایی که سیراف را به مراکز قدرتی - سیاسی متصل می‌کرد، شبکه‌راه دارابگرد - سیراف بوده که مقدسی آن را شرح داده است. این شبکه‌راه علاوه بر اتصال دارابگرد به مناطق ساحلی خلیج فارس، دارابگرد را در نقش مرکز واسطه‌ای برای ارتباط مناطق شرقی ایران با مناطق ساحلی قرار داده است. این پژوهش با بررسی و مطالعه منازل ذکرشده در مسیر دارابگرد - سیراف سعی می‌کند که زمان تأسیس شبکه‌راه سیراف - دارابگرد و تأثیرات راه - دارابگرد - سیراف بر منازل دارابگرد - خسو - کرب - جویم - کاریان - پاریاب - کران و سیراف را مشخص کند. رهیافت روش‌شناختی این مقاله بر بنیان

۱. استاد گروه باستان‌شناسی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران؛ mohamadifar@basu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران؛

Khgholami88@gmail.com

پارادایم برساختی-تفسیری است. پژوهش حاضر از طریق مطالعه اسناد و اطلاعات تاریخی مکتوب در گزارش‌های جغرافیانویسان و داده‌های باستان‌شناسی، شبکه‌راه دارابگرد-سیراف را بررسی می‌کند. بر اساس بررسی‌های انجام‌شده، مسیر دارابگرد-سیراف احتمالاً با توجه به قلعه‌ها، کاروانسراها و آثار باقی‌مانده از دوران ساسانی؛ در این مناطق، در عصر ساسانی، مورد استفاده بوده است. همچنین اوج استقرار در مناطق دارابگرد، دشت کاریان-هرم، منطقه فیشور و سده خنج و گله‌دار بر اساس بررسی‌های باستان‌شناسی در عصر ساسانی می‌باشد. در دوران میانه اسلامی با عبور راه هرمز-لار-شیراز، افول سیراف و همچنین درگیری‌های سیاسی مناطق گرمسیرات با کانون قدرتی شیراز، کانون‌های واسطه‌ای و شبکه اصلی راه‌های جنوب شهربی فارس در مناطق شرقی گسترش و تمرکز یافت. داده‌های سفالی محوطه‌های ساسانی در مسیر راه دارابگرد-سیراف، به‌ویژه دشت‌های شمالی خلیج فارس، دارای همگونی با مناطق ساحلی است.

کلیدواژه‌ها: شبکه‌راه، سیراف، دارابگرد، ساسانی-اسلامی، سفال

امکان سنجی توسعه گردشگری بندر باستانی سیراف با نگاهی بر طرح‌های اجرانشده توسعه گردشگری در محوطه‌های باستانی جهانی

سیدامیرسعید محمودی^۱

عبدالحمید عالی حسینی^۲

فاطمه صالحی^۳

چکیده

بندر سیراف یکی از بنادر مهم ایران، به خصوص در زمان امپراطوری ساسانیان، بوده است. این شهر در دوران اوج خود تبادلات فرهنگی بسیاری با هند، بصره، آفریقا و چین داشته که با دیدی جامع، نوعی بافت شهری میان فرهنگی را ثمر داده است. در طول زمان، بندر سیراف میعادگاه فرهنگ‌های مختلف بوده است و در دوره‌های مختلف مردم با اعتقاد به ادیان مختلف در کنار یکدیگر زندگی می‌کردند. با وجود این، امروزه بندر سیراف بیشتر به عنوان یک شهر صنعتی میان مردم شناخته شده است. این در حالی است که در نمونه‌های مشابه جهان مانند پمپئی، هرکولانیوم و

۱. دانشیار، عضو هیئت علمی معماری دانشگاه تهران، تهران، ایران؛ amahmood@ut.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه تهران، تهران، ایران؛ Aalihosseini.ah@ut.ac.ir

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری منظر، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران؛

پترا و در ایران پاسارگارد و تخت جمشید، بستری برای توسعه گردشگری آثار باستانی فراهم شده است. این پژوهش با استخراج آموزه‌های مدیریت مناطق باستانی جهان و ایران و انطباق با ساختارهای نظری آن، مدلی برای توسعه گردشگری بندر سیراف ارائه داده است. به عنوان یک پژوهش ترکیبی، از روش‌های استدلال منطقی، تحلیل محتوا و کاربست آنان در پژوهش موردی استفاده شده است. به این ترتیب، ساختار نظری توسعه گردشگری مناطق باستانی از طریق اسناد، مقالات و کتب مرتبط تدوین شده است. پس از آن، نمونه‌های مختلف تحلیل شده و راهبردهای پیشنهادی برای توسعه گردشگری بندر سیراف ارائه شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که چگونه مناطق باستانی می‌توانند به عنوان یکی از عوامل مهم در جذب مخاطبان و توسعه گردشگری عمل کنند و چگونه توسعه و حفاظت در این مناطق با عامل گردشگری به یکدیگر مرتبط می‌شوند. این پژوهش، ساختاری برای توسعه گردشگری بندر سیراف، با توجه به لایه‌های غنی معماری و شهرسازی ارائه داده است. مدل ارائه شده در این پژوهش این امکان را برای پژوهشگران فراهم می‌آورد تا راهبردهایی برای مدیریت آثار باستانی و توسعه گردشگری شهرهای باستانی دیگر در ایران، در قالب راهبردهای فعال و منفعل، و در فرایندی تحت عنوان استفاده مجدد تدوین کنند.

کلیدواژه‌ها: توسعه گردشگری، معماری باستانی، سیراف، توسعه شهری، معماری بومی

مجموعه گچ‌بری‌های سیراف در موزه ملی ایران

حسن مرادی^۱

عباس توکلی جلودار^۲

چکیده

این نوشته به بررسی مجموعه گچ‌بری‌های سیراف در موزه ملی ایران می‌پردازد که نتیجه کاوش‌های مشترک ایران و انگلیس، تحت سرپرستی دیوید وایت‌هاوس، در فاصله سال‌های ۱۹۶۶ تا ۱۹۷۳ م. است. این مجموعه شامل ۸۳ قاب و قطعه گچ‌بری است که به عنوان بخشی از سهم ایران به مخزن موزه ملی ایران راه یافته است. بیشترین تعداد قطعات از بخش مسکونی سیراف به دست آمده و شامل گچ‌بری‌های قالبی است که به دو صورت قاب یا نوارهای تزینی، به صورت تزینات وابسته به معماری، به کار می‌رفته‌اند. همچنین از دیگر بخش‌ها، از جمله مسجد جامع، محوطه K (کاخ) و محوطه M (ساختمان‌ها) یافته‌های گچ‌بری مهمی به دست آمده که علاوه بر تزینات معماری به عنوان پوشش قبر نیز به کار می‌رفته است. این گچ‌بری‌ها به دو گروه کلی قالبی و تراش طبقه‌بندی می‌شوند که گروه تراش قدمت بیشتری دارد. گچ‌بری‌های تراشیده به همراه گروه سبک C سامرا که نسبتاً تعداد کمتری دارند، از نظر تاریخ‌گذاری احتمالاً با دوره شکوه و شکوفایی سیراف در

۱. دکتری باستان‌شناسی دوران اسلامی، موزه ملی ایران؛ hmoradi25@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد باستان‌شناسی دوران تاریخی، دانشگاه تهران.

طی قرن‌های سوم و چهارم هجری ارتباط دارند. گچ‌بری‌های قالبی به عنوان سبکی محلی تفسیر می‌شوند که از نظر ترکیب بندی، شباهت زیادی با نمونه‌های دوره سلجوقی دارند.

کلیدواژه‌ها: سیراف، گچ‌بری قالبی، سبک C سامرا، گچ‌بری تراش

مطالعه ترکیب آلیاژی تعدادی از اشیای فلزی به دست آمده از کاوش های باستان شناسی بندر سیراف

محمد مرتضوی^۱

محمد اسماعیل اسمعیلی جلودار^۲

چکیده

بندر سیراف در خلیج فارس یکی از محوطه های باستانی مهم ایران است که از دوره ساسانی تا دوره اسلامی رونق داشته است. با توجه به گستره تاریخی که این محوطه در بر می گیرد و همچنین موقعیت جغرافیایی آن، مطالعات باستان شناسی و باستان سنجی شواهد مادی مختلف به دست آمده از آن، از اهمیت بسیار برخوردار است. بر این اساس در این پژوهش مطالعه متالورژیکی اولیه بر روی تعدادی از آثار فلزی به دست آمده از حفاری های باستان شناسی مد نظر قرار گرفته است. دوازده نمونه با اشکال متنوع برای این منظور انتخاب شد تا درک بهتری از ترکیب آلیاژهای مختلف مورد استفاده در محوطه به دست آید. ترکیب شیمیایی نمونه ها با میکروسکوپ الکترونی روبشی مجهز به طیف سنج تفکیک انرژی (SEM-EDS) مورد مطالعه قرار گرفت. آنالیز عنصری نمونه ها، استفاده از طیف متنوعی از فلزات

۱. دانشکده حفاظت و مرمت، گروه مرمت آثار و باستان سنجی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران؛

m.mortazavy@aui.ac.ir

۲. دانشیار گروه باستان شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران؛

jelodar@ut.ac.ir

و آلیاژها را در ساخت این آثار نشان داد. استفاده از آلیاژ آهن در ساخت یکی از اشیاء (ظرف) شناسایی شد. علاوه بر این، آلیاژهای مختلف مس شامل برنج (Cu-Zn)، برنز (Cu-Sn) و آلیاژ چهارتایی Cu-Sn-Zn-Pb نیز شناسایی شد. آلیاژ سه‌تایی دارای نیکل با ترکیب Cu-Zn-Ni نیز در یک نوار تزئینی به دست آمده از این محوطه شناسایی شد. آلیاژهای دیگر شامل ترکیبی از سرب و قلع (Pb-Sn)، نقره، طلا و مس (Ag-Au-Cu) و همچنین مس، سرب و نقره (Cu-Pb-Ag) نیز در اشیاء مشخص شد. تنوع ترکیب آلیاژی شناسایی شده در اشیای این محوطه، فناوری‌های مختلف فلزگری را نشان می‌دهد که می‌تواند دلالت بر جایگاه تاریخی این بندر به عنوان مرکز مبادله، صادرات و واردات کالا داشته باشد. به عبارتی، گوناگونی ترکیب آلیاژی می‌تواند حاصل ورود کالاهای مختلف به این محوطه تاریخی باشد. با این وجود، مطالعه اشیای فلزی بیشتر می‌تواند به روشن‌تر شدن این موضوع کمک کند.

کلیدواژه‌ها: سیراف، فلزگری کهن، متالورژی، آلیاژهای مس، SEM-EDS

دست‌ساخت‌های صدف‌های دریایی و مهره‌های کوسه‌ای کاوش‌های سیراف در تجارت دریایی خلیج فارس و اقیانوس هند (منشاء یابی، گونه‌شناسی و طبقه‌بندی)

پریساناصری^۱

محمداسماعیل اسمعیلی جلودار^۲

عباس مترجم^۳

دیوید اس رایز^۴

چکیده

وجود صدف‌های دریایی در فلات ایران سابقه‌ای دیرینه دارد که از دوران پارینه‌سنگی جدید تا امروز کاربرد داشته است. صدف به‌عنوان یک کالای تزیینی و همچنین کالایی که عقاید خرافی و گاهی مذهبی بر آن حمل می‌شده، در طی هزاران سال مورد استفاده قرار می‌گرفته است. در شهر باستانی سیراف نیز به دلیل نزدیکی به دریا و بندرگاهی بودن آن، صدف‌های دریایی و همچنین مهره ستون

۱. دانش‌آموخته دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان؛ p.naseri@art.basu.ac.ir

۲. عضو هیئت علمی گروه باستان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران؛ jelodar@ut.ac.ir

۳. عضو هیئت علمی گروه باستان‌شناسی دانشگاه بوعلی سینا، همدان؛ jmotarjem@basu.ac.ir

۴. موزه تاریخ طبیعی پیبادا آمریکا، وابسته به دانشگاه یال، ایالات متحده آمریکا؛

davidsreese@yahoo.com

فقرات کوسه و سفره ماهی کاربرد داشته است. این نوع مهره‌ها از هزاره سوم پیش از میلاد تاکنون در بافتارهای باستان‌شناسی و قوم باستان‌شناسی به دست آمده است. آنچه در این بین مهم جلوه می‌کند، این است که هنوز هم مردم بومی بخشی از سواحل بوشهر از این مهره‌های ستون فقرات استفاده می‌کنند و به عنوان تزئینات مویا تزئینات دستار مردان برایشان کاربرد دارد. تعدادی از صدف‌های یافت شده در سیراف حاصل تجارت سیراف با سواحل غربی اقیانوس هند و خلیج کواچ است؛ گویی مردمان سیراف علاقه چندانی به صدف‌های خلیج فارس نداشتند، چراکه صدف‌های بسیار کمی از این بندرگاه باستانی کشف شده است. مقاله حاضر حاصل بررسی ده مهره ستون فقرات کوسه و همچنین پانزده عدد مهره صدفی تزئینی و ضایعات تولیدی است که طی کاوش‌های گروه مشترک ایران و انگلیس به سرپرستی دکتر وایت هاوس در طی سال‌های ۱۹۶۷ لغایت ۱۹۷۴ میلادی انجام شده است. پرسش اصلی پژوهش حاضر چرایی وجود صدف‌های دریایی با منشأ زیستی اقیانوس هند و خلیج کواچ است؛ همچنین کاربرد مهره‌های ستون فقرات کوسه در این بندرگاه تجاری و هدف اصلی آن، گونه شناسی صدف‌های دریایی و همچنین کاربرد آن‌ها در بندر سیراف. رویکرد مقاله تاریخی و شیوه تحلیل، مقایسه‌ای - تطبیقی است. نتایج اولیه مقاله نشان داد که بر اساس گونه‌شناسی دریایی به دست آمده از کاوش وایت هاوس، منشأ زیستی تعدادی از آن‌ها اقیانوس هند است و اصولاً صدف‌هایی در این مکان کاربرد داشته است که حاصل تجارت با منطقه هندوستان و سریلانکا بوده است. وجود صدف‌های *Turbinella pyrum* نشانی قطعی بر این تجارت است. همچنین وجود مهره‌های ستون فقرات کوسه احتمالاً کاربردی همچون مهره بازی تخت نرد یا آویز داشته است.

کلیدواژه‌ها: سیراف، گونه‌شناسی، تجارت، صدف، مهره ستون فقرات کوسه

تحلیل جایگاه سیراف و نیشابور به عنوان دو مرکز بازرگانی دریایی و خشکی ایران با چین، در صدر اسلام، بر پایه مدارک اسنادی و باستان‌شناختی

حسن نامی^۱

محمدصادق داوری^۲

چکیده

ارتباطات بازرگانی بین ایران و چین، در دوران اسلامی، از طریق دو مسیر دریایی و خشکی انجام می‌شد. راه خشکی (جاده خراسان بزرگ) که امروزه موسوم به جاده ابریشم است از شمال شرق چین تا ایران امتداد داشت. در مسیر آن، مراکز و شهرهای مهمی قرار داشت. مهم‌ترین این شهرها در پهنه فرهنگی ایران شهر نیشابور بود. شواهد این تجارت در منابع اسنادی و در یافته‌های باستان‌شناسی قابل مشاهده است. یکی دیگر از راه‌های ارتباطی ایران با چین از طریق دریا و خلیج فارس بود. امروزه بقایای بنادر باستانی بسیاری در سواحل خلیج فارس باقی مانده است که مهم‌ترین آنها بندر باستانی سیراف است. این ارتباط و تجارت بین ایران و چین، از طریق مدارک باستان‌شناسی و منابع اسنادی، قابل واکاوی است.

۱. استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشگاه نیشابور، نیشابور، ایران؛ Hasannami@neyshabur.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران؛

m.sadeghdavari@yahoo.com

در این مقاله تلاش خواهد شد که اسناد و مدارک این دو مرکز بزرگ جهان اسلام در ارتباط با چین، با رویکرد تاریخی، بررسی و به صورت تطبیقی با هم مقایسه شود. مهم‌ترین نکته مقاله حاضر، بیان پتانسیل‌ها و چالش‌های این دو راه خشکی و دریایی بین ایران و چین است. هدف اصلی مقاله نیز بررسی مدارک باستان‌شناسی ارتباط ایران و چین است. این مدارک از طریق کاوش‌های هیئت باستان‌شناسی امریکایی در نیشابور و هیئت مشترک ایران و انگلیس در سیراف کشف شده است. علاوه بر آن، سایر کاوش‌های باستان‌شناسی انجام‌شده ایرانی و غیرایرانی در این دو شهر (سیراف و نیشابور) و ارزیابی آن با مدارک و اسناد تاریخی برای شناخت و درک ارتباط بین ایران و چین به کار گرفته خواهد شد. نتایج پژوهش بیانگر وجود دو بنگاه معاملاتی بزرگ یا دو مرکز بازرگانی بازپخشانی در نیشابور و بندر سیراف است که به نوعی ارتباط‌دهنده تجارت جهان شرق به غرب، با حاکمیت ایران بر راه‌های تجاری و شکل‌گیری اتحادیه بین‌المللی تجاری، بوده است. این دو شهر علاوه بر پایگاه‌های اصلی تجارت ایران و چین، پایگاه اصلی تجار و مرکز قیمت‌گذاری برخی کالاهای تجاری و بنگاه بازپخشانی بین غرب و شرق بود؛ این درحالی است که مناطق بازپخشانی دیگری نیز بین مسیر ایران و چین ایفای نقش می‌کردند.

کلیدواژه‌ها: سیراف، نیشابور، بازرگانی بین‌المللی، صدر اسلام، راه خشکی، راه دریایی

معرفی و تحلیل کارکرد اشیای عاجی بندر سیراف در موزه ملی ایران

انسبیه یعقوبی^۱

کرم میرزایی^۲

چکیده

سیراف و بندر تاریخی آن در بازرگانی و تجارت دریایی اواخر دوره ساسانی و صدر اسلام حضور پررنگ داشته است. ارتباط دریایی سیراف علاوه بر مراکز اصلی پس‌کرانه‌های ایران، با دیگر بنادر خلیج فارس و بنادر فرمانطقه‌ای آن در سواحل اقیانوس هند، شرق آفریقا، هند و چین برقرار بوده و کالاهای مهمی مانند عود، عنبر، کافور، خیزران، سنگ‌های قیمتی، عاج، آبنوس، انواع ادویه و منسوجات، هم صادر و هم وارد می‌شده است. این مسئله علاوه بر منابع نوشتاری از طریق یافته‌های باستان‌شناسی نیز قابل پیگیری است. برای نمونه، می‌توان به اشیای عاجی در میان یافته‌های باستان‌شناسی بندر تاریخی سیراف اشاره کرد که ماده آن وارداتی از آفریقا یا هندوستان است. این اشیای عاجی در کاوش مشترک ایران و انگلستان به سرپرستی دیوید وایت‌هاوس در میان سال‌های ۱۹۶۶ تا ۱۹۷۴ میلادی یافت شده‌اند و اکنون در موزه ملی ایران نگهداری می‌شوند. در این مقاله برای بررسی یافته‌ها از روش مطالعه تطبیقی، با رویکرد تاریخی، استفاده شده است. اشیای عاجی سیراف قابل مقایسه با اشیای عاجی به‌دست‌آمده از دیگر مناطق مانند نیشابور،

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه تهران: ensiyeaqubi@gmail.com

۲. موزه‌دار و رئیس موزه باستان‌شناسی و هنر اسلاهی موزه ملی ایران: Karam.mirzaee@gmail.com

قصر ابونصر، فسطاط، سامرا و قاهره هستند. ۲۸ نمونه شیء عاجی در این پژوهش بررسی شده است که شامل سردوک، صفحات بازی و بخشی از ظروف بودند. وجود اشیای عاجی نیمه‌کاره در میان داده‌ها، نشان از وجود صنعت عاج‌تراشی در این منطقه دارد.

کلیدواژه‌ها: عاج، اشیای عاجی، صفحه بازی، باستان‌شناسی سیراف، موزه ملی ایران